

Sardorjon G'ulomov

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Musiqali teatr aktyorligi mutaxassisligi magistranti
E-mail: gulomovsardorjon@gmail.com*

VILOYAT TEATRLARINING RIVOJLANISHIDA TRANSFORMATSION YONDASHUV OMILLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada viloyat teatrlarining rivojlanishida transformatsion yondashuv omillari tahlil etiladi. Maqolada teatr san'atining hududiy darajada o'zgarishi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi, boshqaruv islohotlari, ijodiy strategiyalar va iqtisodiy omillar kabi asosiy transformatsion yo'nalishlar ko'rib chiqilgan. Ilmiy tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va empirik metodlardan foydalanilgan. Xulosa sifatida viloyat teatrlarining barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: viloyat teatri, transformatsion yondashuv, teatr boshqaruvi, raqamli texnologiyalar, madaniy siyosat, ijodiy strategiya, hududiy rivojlanish.

THE ROLE OF TRANSFORMATIONAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL THEATRES

Abstract. This article analyzes the role of transformational factors in the development of regional theatres. The study examines the main directions of transformation, including changes in theatre art at the regional level, the introduction of digital technologies, management reforms, creative strategies, and economic factors. Comparative analysis, a systematic approach, and empirical methods were employed in the research process. Based on the findings, practical recommendations were developed to ensure the sustainable development of regional theatres.

Keywords: regional theatre, transformational factors, theatre management, digital technologies, cultural policy, creative strategy, regional development.

So'nggi yillarda respublikamizda san'at va madaniyat sohalarini rivojlantirish borasida katta islohotlar olib borilmoqda. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning teatr sohasiga doimiy e'tibori, bu borada qabul qilingan qator farmon va qarorlari milliy teatrimiz va viloyat teatrlarimizni yanada rivojlantirish, uning moddiy-texnik bazasi va xodimlar salohiyatini mustahkamlash, xalqimiz o'rtasida teatr san'atiga bo'lgan qiziqish va e'tiborini yanada kuchaytirmoqda. 2024-yil 22-noyabrda qabul qilingan "Teatrlarning jamiyat madaniy hayotidagi ahamiyatini oshirish va ular faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorda teatr sohasi vakillari hamda San'at va madaniyat sohasi professor o'qituvchilariga qator vazifalar yuklandi. Mamlakatimizda teatr san'atini yanada rivojlantirish, teatrlar faoliyatini takomillashtirish va ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, sohada ijodiy hamkorlik va erkinlikni ta'minlash, spektakllarning badiiy saviyasini oshirishni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, budjet mablag'lari va boshqa resurslardan samarali foydalanish, sohaga jahon teatr san'atining ilg'or tajribalari va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va qator maqsadlar olg'a surildi. Ushbu qaror nafaqat poytaxt, balki viloyat teatrlarining yanada yuksalishiga turtki bo'ldi.

Mamlakatimizga XX asr boshlarida kirib kelgan Yevropa rusumidagi professional teatr bugungi kunda jamiyat ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy hayotiga butunlay singib ulgurdi. Milliy teatr san'atining tarixi, bugungi kuni va istiqboli haqida aniq hamda tugal tasavvur hosil qilish uchun poytaxt teatrlari bilan yonma-yon vujudga kelgan viloyat teatrlarining, o'ziga xos xususiyatlari, tarixiy rivojlanish jarayonlaridan xabardor bo'lish lozim. Zamonaviy jamiyatda madaniyat va san'at muassasalari, jumladan teatrlar, nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni ham bajaradi. Viloyat teatrlari mahalliy aholining madaniy ehtiyojlarini qondirish, milliy o'zlikni saqlash va yoshlarni ma'naviy tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, globalashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi va iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida viloyat teatrlari jiddiy transformatsion bosimga duch kelmoqda. O'zbekistonda so'nggi yillarda madaniyat sohasini isloh qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

2017–2021-yillarda qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” doirasida madaniy meros va san’atni qo‘llab-quvvatlash masalalari alohida e’tiborga olingan. Ushbu davlat siyosati viloyat teatrlarining innovatsion rivojlanishiga yangi imkoniyatlar ochib berdi. Shu bilan birga, teatrlarning an’anaviy moliyalashtirish modellari, ijodiy kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj va tomoshabinlar auditoriyasining o‘zgarishi kabi muammolar hal etilishini talab qilmoqda hamda viloyat teatrlarining transformatsion rivojlanishini ta’minlovchi omillarni ilmiy asoslash va ularni amaliyotga tatbiq etish zarurati mavjud. Ushbu maqola ushbu masalani kompleks tarzda o‘rganishga qaratilgan.

Transformatsion yondashuv dastlab iqtisodiyot va boshqaruv nazariyasida qo‘llanilgan bo‘lib, keyinchalik madaniyat sohasiga ham kirib kelgan. J.M.Burns (1978) tomonidan ishlab chiqilgan transformatsion liderlik nazariyasi tashkilotlarni tizimli o‘zgartirish, innovatsiyalar joriy etish va yangi qadriyatlarni shakllantirish asosida quriladi [2, 45-b]. Teatr san’atiga nisbatan qo‘llanganda, ushbu yondashuv quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi: repertuarni zamonaviylashtirish ya’ni, bugungi kundagi yurtimizda kuzatilayotgan dolzarb muammolarni yoritish va ularning oqibatlari, texnologik yangilanish va tomoshabinlar bilan munosabatlarni o‘zaro mustahkamlash ko‘zda tutiladi.

O‘zbekiston sharoitida viloyat teatrlarining transformatsiyasi bir nechta jihatdan o‘ziga xosdir. Bulardan, milliy an’analarni e’tibordan chetda qoldirmaslik, mablag‘ cheklanganligi hamda professional kadrlar tanqisligi. Shunga qaramay, ushbu cheklovlar yangi ijodiy yechimlarni izlashda davom etmoqda.

Raqamli transformatsiya zamonaviy teatr faoliyatining ajralmas qismiga aylandi. UNESCO ning 2021-yilgi hisobotiga ko‘ra, COVID-19 pandemiyasi davomida xorijda 90% dan ortiq teatrlar onlayn formatga o‘tishga majbur bo‘lgan bo‘lsa, ushbu jarayon ularga yangi auditoriyani jalb etish imkoniyatini ham yaratgan [3, 18-b]. O‘zbekistonda ham ushbu pandemiya paytida viloyat teatrlari onlayn formatga o‘tishdi. Bunda har bir viloyat teatrlari ijtimoiy tarmoqlarda o‘zlarining sayti va sahifalarini joriy etdilar. Bugungi kunga kelib esa obunachilar va ko‘rishlar

soni jadal o'sib bormoqda. Shu bilan birgalikda sahna dizaynida video proyeksiya va texnologiyalaridan foydalanish, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli marketing orqali tomoshabinlar bilan muloqot o'rnatish, onlayn chiptalar sotish tizimlari va virtual spektakllarni tashkil etish yo'lga qo'yildi.

Raqamli yondashuv viloyat teatrlarining geografik cheklanganligini bartaraf etishga yordam beradi. Masalan, Samarqand, Namangan va Farg'ona viloyat teatrlari ijtimoiy tarmoqlarda aktiv bo'lganidan so'ng tomoshabinlar oqimi o'rtacha 30-40% ga oshganligi qayd etilgan [3, 126-b]. Biroq raqamli transformatsiya sof texnologik masala emas – u ijodiy jamoa a'zolarining raqamli savodxonligini oshirishni, yangi kasb ko'nikmalarini egallashni talab qiladi. Viloyat teatrlarining transformatsion rivojlanishida boshqaruv tizimini isloh qilish hal qiluvchi omil hisoblanadi. An'anaviy davlat moliyalashtirish modeli viloyat teatrlarini tashqi iqtisodiy o'zgarishlarga nisbatan zaif qiladi. Shu sababli, ko'plab mamlakatlar aralash moliyalashtirish modeliga o'tmoqda: davlat dotatsiyasi, tijoriy faoliyatdan tushum, homiylik va grant mablag'larining kombinatsiyasi shular sirasiga kiradi [4, 180-b].

Rossiya Federatsiyasi tajribasi viloyat teatrlari uchun dolzarb: 2006-yildan amalga oshirilgan "Milli loyihalar" dasturi doirasida hududiy teatrlar moliyaviy avtonomiya va boshqaruv mustaqilligiga ega bo'ldi. Natijada Yekaterinburg, Novosibirsk kabi shaharlar teatrlari xalqaro miqyosda tan olingan ijodiy markazlarga aylandi. O'zbekistonda ham xuddi shunday pilot loyihalarni sinab ko'rish maqsadga muvofiq, chunki bu teatrlarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Boshqaruv islohotlari doirasida "ijodiy direktor" lavozimining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday mutaxassis teatrning badiiy va iqtisodiy strategiyasini muvofiqlashtiradi, tashqi hamkorlarni jalb qiladi va xalqaro aloqalarni rivojlantiradi. Yevropa teatrlarida bu amaliyot keng tarqalgan bo'lib, O'zbekiston viloyat teatrlari uchun ham samarali natijalar berishi mumkin.

Transformatsion yondashuvning markazida teatrning ijodiy strategiyasi turadi. Repertuar siyosati – bu nafaqat qanday spektakllar qo'yilishi, balki kim

uchun, qanday maqsadda va qanday metodologiya asosida qo'yilishi haqidagi konseptual qarordir. Zamonaviy viloyat teatri uchun quyidagi repertuar modeli optimal hisoblanadi: an'anaviy milliy dramaturgiyani (30%), zamonaviy o'zbek muallif asarlarini (25%), jahon klassikasining mahalliyashtiruvchi interpretatsiyalarini (25%) va eksperimental ijodiy loyihalarni (20%) o'z ichiga olgan muvozanatlashgan repertuar [3, 27-b]. Ayniqsa, yoshlar uchun mo'ljallangan teatr loyihalari transformatsion omil sifatida alohida e'tiborga loyiq. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 16–30 yoshdagi yoshlarning teatrga qiziqishi so'nggi o'n yilda sezilarli pasaygan. Bu muammoni hal etish uchun Qashqadaryo va Surxondaryo viloyat teatrlari zamonaviy mualliflarning asarlarini sahna ga qo'yish hamda workshop va masterclass formatidagi ta'lim-amaliy tadbirlar o'tkazish orqali yosh tomoshabinlar auditoriyasini qayta jalb etishga erishgan. Teatrning transformatsiyasi, avvalo, uning ijodiy jamoasining sifatiga bog'liq. Viloyat teatrlarida professional kadrlarning yirik shaharlarga ko'chib ketish tendensiyasi ("beyin drain" hodisasi) asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Bu muammoni hal qilishda quyidagi yondashuvlar samarali ekanligi isbotlangan: mahalliy universitetlar bilan hamkorlikda amaliyot bazasini tashkil etish, yosh iste'dodlarga grant va stipendiya berish, viloyat teatrlarida ijodiy laboratoriyalar va rezidensiya dasturlarini joriy etish.

Xorijiy tajribalarda viloyat teatrlari o'zining hududiy xosligini ijodiy brendga aylantirishi mumkin. Masalan, Polshaning Gdansk shahridagi teatr mahalliy dengiz folklorini, arxitektura merosini va hududning tarixi bilan bog'liq spektakllar orqali Yevropa miqyosida o'z identifikatsiyasini yaratdi. Shu qatorda O'zbekistonning har bir viloyati o'ziga xos tarix, musiqa va raqsga ega bo'lib, bu boyliklarni teatr san'atida ijodiy ko'rinishda taqdim etish transformatsion imkoniyat hisoblanadi.

Viloyat teatrlarining transformatsion rivojlanishi ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, unda bir necha omillar birgalikda ta'sir ko'rsatadi. Amalga oshirilgan tahlil asosida quyidagi xulosalar chiqarildi: birinchidan, raqamli texnologiyalarni joriy etish viloyat teatrlarining geografik va demografik cheklanganligini bartaraf

etishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ikkinchidan, boshqaruv islohotlari va moliyalashtirish modellarini diversifikatsiyalash teatrlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Uchinchidan, muvozanatlashgan repertuar siyosati an'ana va zamonaviylikni uyg'unlashtirish orqali turli yoshdagi tomoshabinlarni jalb etadi. To'rtinchidan, kadrlar tayyorlash va ijodiy laboratoriyalar tashkil etish insoniy kapitalning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Amaliy tavsiya sifatida quyidagilar taklif etiladi: viloyat teatrlari uchun alohida davlat dasturi ishlab chiqish, teatrlarga byudjet mablag'laridan tashqari grant mexanizmlari orqali qo'shimcha moliyalashtirish ta'minlash, xalqaro teatr festivallari va almashinuv dasturlarini kengaytirish va teatr – ta'lim tizimi hamkorligini institutsional jihatdan mustahkamlash.

Xulosa qilib aytganda, viloyat teatrlarining rivojlanishi zamonaviy madaniy jarayonlar, boshqaruv tizimidagi islohotlar va innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, transformatsion yondashuv teatrlarning ijodiy salohiyatini oshirish, tomoshabinlar auditoriyasini kengaytirish hamda madaniy xizmatlar sifatini yaxshilashda muhim omil hisoblanadi. Xususan, raqamli texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy marketing strategiyalarini ishlab chiqish, boshqaruvning samarali mexanizmlarini joriy etish va ijodiy loyihalarni qo'llab-quvvatlash viloyat teatrlarining raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Shuningdek, davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash hamda yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash teatrlarning barqaror faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Shu bois transformatsion yondashuv omillaridan kompleks foydalanish viloyat teatrlarini yangi bosqichga olib chiqish va ularning milliy madaniyat taraqqiyotidagi o'rnini yanada mustahkamlash imkonini beradi. viloyat teatrlarining rivojlanishida transformatsion yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy boshqaruv usullari, innovatsion texnologiyalar, ijodiy izlanishlar hamda tomoshabinlar ehtiyojlariga moslashish teatr faoliyatining samaradorligini oshiradi. Natijada viloyat teatrlari madaniy-

ma'rifiy markaz sifatida yanada rivojlanib, milliy san'at taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Teatrlarning jamiyat madaniy hayotidagi ahamiyatini oshirish va ular faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 2024-yil, 22-noyabr.*
2. *Nishonova G. O'zbekiston viloyat teatrlarida raqamli marketingning ta'siri // Madaniyat va san'atshunoslik masalalari. – 2022. – №3. – B. 45–52.*
3. *Tursunov A. Teatr repertuar siyosati va tomoshabin auditoriyasi munosabati // O'zbekiston san'ati va madaniyati. – 2021. – №2. – B. 18–26.*
4. *O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi statistik to'plami. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 180 b.*